

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

V 2014 9

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Видан В. Николић
Универзитет у Крагујевцу
Учитељски факултет Ужице

УДК 811.163.41-1.09
DOI 10.7251/fil1409013p

ИЗРАЗ ПИТИНО Д(ИЈ)ЕТЕ ОД ТЕРМИНОЛОШКЕ СИНТАГМЕ ДО „МАЈСТОРСКОГ ТРОПА“ У СРПСКОЈ ПЕСНИЧКОЈ ТРАДИЦИЈИ

Апстракт: У раду се говори о изразу питино д(иј)ете (1) као терминолошкој синтагми у називу специфичног народног јела и (2) као поетском фокусу који познати српски писци користе (а) у кумулативном инвентару врста јела и (б) као „мајсторски троп“ – синегдоху – када фрагментарни део постаје целина с посебном наменом и новим именовањем симболизује нови појам (*pars pro toto*). Примарно значење израза питино дијете дефинисао је Вук у Српском рјечнику – „као мали колачић од тијеста што остане иза пите“. Израз питино д(иј)ете јавља се у инвентару врста пита, тј. кумулацији као стилском поступку у песмама Пите Бранка Ћопића и Ветрењача Стевана Раичковића и у причи Борба петлова Милорада Павића. У поетици Ива Андрића израз питино дете је „мајсторски троп“ – синегдоху – у значењу да је од рестлова једнога књижевнога дела из ране лирске прозе (*Ex Ponto*) аутор створио друго дело (Немири).

Кључне речи: израз питино д(иј)ете, стилогеност кумулације, „мајсторски троп“ – синегдоху, поетика рестлова Ива Андрића, песма Пите Бранка Ћопића, песма Ветрењача Стевана Раичковића, прича Борба петлова Милорада Павића.

О предмет овог рада је израз (фразем) *питино д(иј)ете* као терминолошка синтагма у називу специфичног народног јела и као поетски фокус који се сусреће у корпусу познатих српских писаца. Израз посматрамо са етнолингвистичког и културолошког аспекта.

Шта су изрази (фраземи)? – „*Frazemi* su jedinice jezika značenjskog karaktera koje se kao cjeline reproduciraju u govornom aktu, raspoložuci pri tome najmanje dvjema punoznačnim (auto-semantičkim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu, jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja

u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaksičku funkciju u rečenici“ (Матешкић 1982: VI).

Израз *питино д(иј)ете* испуњава све услове који су дефинисани у фразеологији: (1) репродуковање – појављује се у петрифицираном облику, као чврста веза две речи устаљена дугом употребом; (2) формално устројство – нерашчлањив скуп речи, од којих су обе пунозначне; (3) идиоматичност – семантичку претворбу најмање једног члана чврстог скупа речи, тако да значење фразема никада не одговара збиру његових чланова; (4) уклапање у контекст – појављује се у реченици као

њезин прости члан, тј. није скуп речи у виду властитог текста (уп. Матешкић 1982: VI).

1. Два су повода да у овој лингвистичкој (фразеолошкој) цртици израз *питино д(и)ете* (1) сагледавамо као термилошко синтагму у називу специфичног ретког народног јела у српској традицији – са етнолингвистичког и културолошког аспекта и (2) дефинишемо израз као поетски фокус који се користи у српској песничкој традицији: (а) у кумулативним називима врста *пита* и (б) као „мајсторски троп“ – синегдоху – у поетици Ива Андрића, да се од рестлова једног књижевног дела ствара друго дело (*pars pro toto*).

1.1. Директни повод, у поновном ишчитавању култне књиге *Зиданица на песку* професора Николе Милошевића, за лингвистичку дискусију је интересантна фразеолошка цртица у којој тумачи израз *то је питино дете* у Андрићевом језгровитом казивању, када жели да каже како је од рестлова једног његовог књижевног дела настало друго дело.

1.2. Индиректни повод, у 20. књизи *Речника српскога језика САНУ*, која је прошла лектуру и рецензију, дата су два извора за израз *питино дете*, али у нашем раду користимо и друге примере из богатог корпуса који илуструју фигуративно значење овог израза.

1.3. У термилошкој синтагми *питино д(и)ете* тешко је одвојити примарно од фигуративног значења јер израз добија фигуративност у кумулативним низовима и у функцији синегдохе; али и у унутрашњој организацији зависне синтагме: присвојни придев *питино* + заједничка именица *д(и)ете* – апелатив *д(и)ете* сам по себи има значење метафоре: нешто мало што је „рођено“ од „матере пите“. Како је речено, израз *питино д(и)ете* петрифициран је у овом облику („То је питино дете“ – Стојичић 1994: 383) и не јавља се у некон-

груентној генитивској синтагми типа *дете пите* (< *дете од пите*). С друге стране, у српској традицији у свадбеним обичајима, чауш – који „приказује“ свадбарске дарове – говори: „Дош’о и дони[ј]о колут *пите*...“ (никад се не каже „питин колут“).

2. У дефинисању примарног значења термилошке синтагме *питино д(и)ете*, поћи ћемо од старог доброг Вука, који у *Српском рјечнику* у одредницама *пита* и *питино дијете* бележи:

2.1. „ПЙТА, f. (pl. пита) ein Pifen, placenta.

Пита има различнијех, н. п. једне су савијане као гужваре и савијаче, које су опет различне по ономе што се у њих метне (н. п. месо или сир); друге су од простртијех по тепсији обги [јуфки], по којима се што метне као и у оне прве, пак се одозго најпослије једном покрије; овака је пита и гибаница, у коју се између обги меће меки сир измијешан са скорупом, млијеком и јајима; и урмурашица је пита, али није од обги, него од тијеста закухана маслом и чини ми се цијећем, од којег се тијеста начине мали колачићи од прилике као *урме*, и пошто се на брду [за ткање] обрну те на њима постану пругасте шаре, наређају се на тепсији, те се пеку, пак се најпослије заљевају медом размућенијем водом“ (*Српски рјечник*, 1975: 502–503).

2.2. „ПЙТИНО ДИЈЕТЕ, n као мали колачић од тијеста што остане иза пите“ (*Српски рјечник*, 1975: 502–503).

И у историјском речнику, *Рјечнику ЈАЗУ*, потпуно је преузета дефиниција и нема других потврда осим оне која је у Вуковом *Рјечнику*:

„PÏTINO DIJËTE, kao mali kolačić od tijesta, što ostane iza pite. Vuk rječn. *Друге потврде није се нашло никакве*“ (*Рјечник ЈАЗУ*, књ. 9, 1927, стр. 900).

Исто тако, у речнику народног и књижевног српско(хрватског) језика, *Речнику САНУ*, једини извор за овај из-

раз је Вуков Рјечник (в. Речник САНУ, књ. 4, 1966, стр. 248).

2.3. На интернету се може срести и још једна ваљана дефиниција, која на неки начин садржи и функцију онога што је дефинисано изразом *питино дете*:

„**Pitino dete.** – Zadebljali krajevi testa od razvijenih kora za pite, koje su mame davale deci da se igraju. Starinski plastelin“ (<http://vukajlija.com/pitino-dete/406743>, приступљено 7. фебруара 2012).

3. Преко етимологије лексема *пита* и *д(и)ете* могу се кристализовати етнолингвистички и културолошки аспекти у српској традицији израза *питино д(и)ете*.

3.1. Етимологија лексеме **пита** дефинисана је у етимолошким речницима и недвосмислено показује да потиче из грчког језика.

3.1.1. Истраживач оријентализама у српскохрватском језику Абдулах Шкаљић тврди:

„**pīta** f (grč.) *vrsta jela koje se pravi od jufki i raznog drugog prehrambenog materijala.* [...] < tur. *pite, pide* < grč. *pētta*“ (Škaljić 1973: 519–520).

3.1.2. Макс Фасмер, такође, тврди да је етимологија лексеме *пита* провидна и да реч потиче из грчког језика:

„**пита** 'хлеб, пирог', тољко др.-руск. (устав 193 г.) [...] Из греч. *πίττα* (Фасмер 1971, књ. III: 208).

3.1.3. Петар Скок дефинише етимологију лексеме **пита** као балкански грецизам и преузима Вукову дефиницију израза **питино дијете**:

„**pīta** f (1865, Vuk, Kosmet, BiH) 'kolač, gibanica'. Balkanski grecizam: stgr. *πίττα*, rum. *pită*, bug. *pita*, arb. *pitë*, tur. *pitá, pite, pide*. Pridjev na *-ica pitica* (Vuk). Pridjev *pitin, pitino dijete* 'kao mali kolač od tijesta, što ostane iza pite“ (Skok 1972, књ. II: 665).

3.2. Порекло лексеме *д(и)ете* је провидне етимологије:

„**dijete**, gen. *djëteta* n (Vuk) [...]

Riječ je sveslavenska iz praslavenskog doba. Ako za nju i nema potpunih paralela u ie. jezicima, može se ipak s izvjesnošću tumačiti postanje iz ie. jezičnih sredstava. Izvjesno je da je *dijet*, gen. *-i* f izvedenica obrazovana s formantom *t* (upor. sanskr. *suta* prema *sūnú-h* 'sin') od ie. korijena **dhēi-* 'sisati' koji se očuvao u lit. *dēju, dēt* i kod nas u prijevojkju *dōjiti, -im* (v.) u istom značenju; *dijete* je prema tome 'malo što sisa'. Na sličan se način, s drugim sufiksom *l*, izražava lat. *filus* i lot. *dēls* 'sin', upravo 'sisavac“ (Skok 1971, књ. I: 402–403).

3.3. Дакле, *пита* није изворно српско национално јело, како се често неоправдано може чути, већ је пореклом из Грчке и дошло је преко додире средњовековних држава Византије и Рашке (деспотовине Србије) и коначно, вероватно, преко турских освајања Балканског полуострва (као на пример и посуђенице: *авлија, ћуприја, фењер* и сл.). Лука Грђић Бјелокосић у студији „Српска народна јела у Херцеговини и Босни“ набраја велики број јела и, очито је, по етимологији и по начину припреме, спадају у оријенталну кухињу:

„За четири-пет вијекова свога господства Османлије су оставиле на свијем гранама народног нам живота по неки траг. Ја бих рекао да се тај траг ни на чем не познаје колико на народним јелима, а особито на јелима која се припремају по варошима“ (Грђић Бјелокосић б. г.: 301).

4. Драгана Мршевић, која помно проучава фразеологију српског језика, полази од белићевског става да сваки језик има своју унутрашњу форму која представља изражавање народног духа, његове културе (Мршевић 2008: V). Даље, Белић сматра да ће оно чиме ће говорници испунити речи једнога језика зависити „од прилика у којима једно друштво живи, од природе којом је окружено, од степена културе у којем се налази итд.“ (према Мршевић 2008: V).

Пита као симбол се среће у српским народним пословицама:

(1) „Какву ко **питу** жели јести, онаке и јуфке развија“ (Вук Стеф. Караџић: *Српске народне пословице*, Беч 1849, 125);

(2) „Не можеш то добити (урадити) да ти је ’љеб к’о **пита**“ (Стари Влах, моје забелешке).

5. У српској традицији пита као јело била је на трпези када су долазили највиђенији гости, пријатељи или кум, а спремала се за највеће хришћанске празнике у годишњем циклусу (Божих, Васкрс, Петровдан) или обреде (крстоноше) и обичаје (слава, свадба). У Старом Влаху, етнографској области у југозападној Србији, била је посебна мрсна пита која се спремала за Беле покладе („била је дебела к’о рука“), дакле, на дан када се спрема у изобиљу јело и пиће, јер је после долазио дуг и тежак Велики пост од седам недеља.

5.1. У патријархалном друштву, какво познаје и српска традиција, посебно се неговало гостопримство. „Неки поступци приликом дочекивања госта имају религиозни значај, јер се у доласку госта некада претпостављала посета самог божанства (теофанија). Циљ тих обичаја је да госта веже за кућу и да с њим склопе ритуални савез како би се искористила његова божанска моћ. У ту сврху, и по нашим обичајима госту се најпре изује обућа и ритуално оперу ноге. Одмах му се затим **понуди јело**, што представља остатак првобитног настојања да се с гостом, који је по наведеном веровању могао представљати божанство, склопи савез и пријатељство“ (*Српски митолошки речник* 1998: 129).

5.2. Ако се домаћица спремала за долазак госта, обавезно је најважније (понекад и једино) јело била пита.

Према квалитету јуфке за питу („да буде танка к’о папир“ и да се не поцепа приликом сукања), мерила се куварска способност жене у кући или друштвеној

заједници (фамилији, селу). У Старом Влаху су на неким „советима“ чекали пите појединих домаћица из кућа које су биле на узову. Ако су ашчије на свадбама били мушкарци, пите су обавезно сукале жене. Када се појавила пшеница „талијанка“ (имала је већи клас и краћу влат, па је мање полегала) – која је заменила пшеницу „косовку“ – дуго се говорило да није подесна за сукање јуфки као традиционална стара врста.

5.3. Дакле, ако се пита спремала за госта (а видели смо каква му се важност придавала) или за неку другу прилику, обред или обичај, није се могла „начињати за дете“ у кући. Зато су мајке (или жене које су биле куварице, „редаре“ у породичној задрузи) рукама откидале крајке јуфке (ређе су секле ножем – веровало се да се ножем повређује хлеб) и тако добијено **питино д(и)ете** (неки их модерно зову *питуљице*) стављале да пеку на огњиште или на плотну шпорета и на брзину добијале фино јело за децу („И сит вук и овце на броју“ – каже народна пословица).

5.4. У другим приликама **питино д(и)ете** је служило као материјал за креативну дечју игру. Тим остацима теста деца су се играла и правила фигурице, што је успешно замењивало данашњи пластелин као средство за ликовно обликовање, а играчка је била еколошки чиста и могла се, на крају, испећи и појести – и чак, даље, у игри „служити, кобајаги, својим гостима“.

6. Пошто су наши песници користили мотиве из свога „врта детињства“, израз *питино д(и)ете* јавља се са стилогеним набојем у српској песничкој традицији: (а) у кумулативним називима врста пита и (б) као „мајсторски троп“ – синегдоха – у поетици Ива Андрића, да се од рестлова једног књижевног дела ствара друго дело (*pars pro toto*).

7. Израз *питино д(и)ете* у поетици српског песништва. – У поетици

Израз питино д(и)ете од термилошке синтагме до „мајсторског тропа“ у српској песничкој традицији

три велика српска писца израз *питино д(и)ете* јавља се у кумулативним јединицама у инвентару врста пита, производа од брашна или врста хлебова. У таквом окружењу израз добија посебну стилогену снагу.

8. У инвентару (каталогу) врста пита у песми *Пите* Бранко Ћопић издваја 21 врсту пита. У композицији песме су три строфе квинте и четврта строфа секстина и, на крају, као издвојени ритмички и емоционални завршетак: **И питино дете**. Ритам песме чине анафорично **пита** у прве три строфе, дакле 15 пута, и епифорично **пита** у шест примера: три у инверзији и три у полусложеници.

8.1. Ево песме *Пите* Б. Ћопића у целини:

Бранко Ћопић: *Пите*

Пита чврка,
Пита цилитуша,
Пита гужвара,
Пита онако,
Пита Мисир-пита...

Пита зељаница,
Пита сирница,
Пита кромпируша,
Пита дробуша,
Пита јајара...

Пита савијача,
Пита зазљевуша,
Пита бундевара,
Пита кајмакуша,
Пита базламача.

Ачак пита,
Ђул пита,
Луфт пита,
Шам-пита,
Крем-пита,
Лења пита

И питино дете!

8.2. У роману за децу и младе *Магареће године* Бранка Ћопића јавља се стилогени поступак кумулације у инвентару пита. Ево те секвенце:

„Кад је састављен први јеловник, позвани су у помоћ сви конвикташи. Настаде пљусак од приједлога, жеља и савјета.

– Грах с месом! – викао је Баја.

– И с кожом од сланине! – додаде Де-Де-Ха.

– Пура с кајмаком.

– Печена кокош! – дерао се неки малишан.

– Ја волим колаче! – јављао се неко из ћошка.

– Пите, пите, брате слатки! – викао је Хамид Рус и почињао да набраја.

– Пите кврке, пите цилитуше, пите зељанице, пите мисирпите, пите разљевуше, пите гужваре, пите савијуше, пите масленице, пите дробаре, бурекпите, пите сирнице, пите орашњаче, пите јуфкаре, пите с јабукама, пите гибанице, пите онако...

– Стој, брате, затрпа нас питама!
– повика неко“ (Ћопић 2010: 143–144).

Претпоставимо, у инвентару пита, у овој богатој кумулацији изразâ, дошло би се до израза *питино дијете* да један од јунака није прекинуо узвиком „затрпа нас питама“.

9. У ритмичкој организацији песме *Ветрењача* Стевана Раичковића постигнуто је потпуно сагласје форме и садржаја: у ритму „шкрипе“ ветрењаче у кратким неуједначеним стиховима даје се кумулација производа од брашна. И овде се као ритмички и емоционални завршетак јавља израз *питино дете* – и све у бескрајни круг у дистиху: „Ветар дува: / Биће крува“ (Раичковић 1982: 8–11).

Видан В. Николић

Стеван Раичковић: Ветрењача	Биће проје Обоје:	И резанца Нарезанца.
Шкрипе крила ветрењаче: Биће хлеба и погаче.	Дукатуше И белуше.	Ваљушака С виљушака
Цури брашно Издашно.	За децу са чварцима, а без коре старцима.	(Или кашиком каком Или просто шаком).
Ето пуних цакова Већ од првих мракова.	Ено носе цакове: Биће штрудле макове.	Биће ране И таране.
И прекрупe На купе...	И гужваре Празнаре.	Од колача свечарских До мрвица царских...
Биће врућих качамака (Пуних сира и кајмака).	Спанаћаре, Тикваре...	Окреће се окреће: Цури мливо у вреће.
Прженице, Рженице.	Реци: еурека! Биће и бурека.	Белушан, Мекушан.
И кора за сирнице Као из папирнице.	И земичке Оволике.	Биће белих векана Као душа мекана.
Гибанице, Приганице.	И мекике Оволике.	И крајке У мајке.
Биће пуре За по уре.	И пецива Крива.	И пите у тете И питино дете...
И попаре Без паре...	И ђеврека као нула. Нека крофна поднадула...	Ветар дува: Биће крува.
Окреће се ветрењача: Већ се дими око сача.	Иду кола њивама: Биће кнедли с шљивама.	

10. У причи *Борба петлова* Мило-рад Павић даје исцрпан инвентар врста хлебова, међу којима је и **питино дете**. Овај богати каталог с кумулацијом кули-нарских „специјалитета“ показује ис-црпност у набрајању и сваки од ових сег-мената у ширем контексту добија посе-бан стилски ефекат:

„А ја понеси врећу и трпај. [...] Буде по сто врста хлеба, донесем и изручим на сто. Окрајци, корубе, дусе, уломци,

корице, пупушке, огризине, удроб, ју-черашња суражица и дозорео пилав, прекјучерашње палачинке, просана по-лента, хељдин колач и бобова брашне-ница; **питина деца** и прокисли 'божји образи', зобни хлебац и војнички сом-ни једизуби, јеврејски мацеси и мона-шки једномесечићи замешени с травом да не окоре; хлeпци од рибљег брашна и хељдин запек; проја без сира и проја без чварака; недопечени близанчићи, нена-

Израз питино д(и)ете од термилошке синтагме до „мајсторског трона“ у српској песничкој традицији

расли пиздавчићи и буђаве прегибаче, овсени ташци што се марви о задушницама на рогове каче, бабини уздаси, таини од прошлог рата, расходовани славски колачи, плесниве савијаче, крушац 'веселник' којем не ваља ни име помињати, или онај што се зове: 'купио ми ћаћа перец, а ја се зезнуо па га изео без леба'; двопеци и прженице и колачи што се у Стамбол шаљу када се главе купују, преснац и навора, вавољци, трохе и крув; овсенице, просенице, ражовнице, поскуре и јечменице, па све гњецаве и глотне, средине без коре и буреци без срца, згрушени качамак, недорасли уњкавци и шака испрдака, све чреводе ри и гузосвраби – словом, све чему се икад рекло по трпезама: 'потамо се!' – дошло је из целог света на твој сто да ми каже како је тај свет још јуче био оно што ћеш ти бити тек сутра“ (Павић 1981: 67–68).

11. Израз питино дете као синегдоха у Андрићевој поетици. – Израз *питино дете* не срећемо код Ива Андрића у његовом књижевном опусу, већ посредно, преко његовог саговорника који се сећа шта је Андрић изјавио о настанку свога дела *Немири*, лирске прозе из најраније фазе стварања. На то је посебно скренуо пажњу Никола Милошевић у фразеолошкој секвенци у којој анализира значења тог израза у поетици Ива Андрића.

Дакле, у култној књизи *Зиданица на песку*, која је збирка есеја о познатим српским писцима, Никола Милошевић анализира један сегмент из књиге Радована Поповића *Сведочанства о Андрићу*, али – у духу есејистичког приступа – не помиње наслов књиге (иако Р. Поповић има више књига о Андрићу).

11.1. Ево тог места у књизи *Зиданица на песку* Николе Милошевића:

„Zahvaljujući njegovom [čitaj: Radovana Popovića] naroru i odzivu izvesnog broja Andrićevih poznanika i prijatelja, koji su o njemu imali šta da kažu, dobili

smo jedno štivo u kome će ljudi različitih duhovnih orijentacija naći mnogo podstreka za razmišljanja o temama koje ih zanimaju, počevši od psihologije i antropologije, pa sve do teorije i istorije književnosti“ (Milošević 1978: 151).

11.2. Даље, ослањајући се на сећања Драгана Јеремића о Иви Андрићу, Н. Милошевић анализира одбрамбене механизме у психологији увек „затвореног“ Иве Андрића:

„U uspomenaма Dragana Jeremića – književnog kritičara koga je, prema Ređepovom kazivanju, naš nobelovac najviše cenio – nalaze se, pored ostalog, neka Andrićeva tanana zapažanja o tome zašto kod nas još uvek nema dobrih dramskih tekstova. Nama mnogo više odgovara monolog nego dijalog, govorio je Andrić – suviše često smo razgovarali preko mušice na pušci.

Istina, uz ovakve ocene, koje često nisu odgovarale logici odbrambenog mehanizma, ima u Andrićevom kazivanju Jeremiću i iskaza druge vrste. To se u prvom redu tiče Andrićevog tvrđenja da je *Ex Ponto* prevaziđena etapa u njegovom stvaralaštvu.

Simptomatično je, međutim, da Andrić *Nemire* stavlja po vrednosti znatno ispred *Ex Ponto*. *Nemiri* su, kako pisac kaže, 'pitino dete'. U njemu je sabrano ono što nije ušlo u *Ex Ponto*“ (Milošević 1978: 160).

11.3. Када смо дошли до израза *питино дете* у казивању Ива Андрића, који је – то је већ познато – увек с мером налазио место фразе у своме делу, да видимо како Никола Милошевић тумачи значење овог фразеологизма:

„Svaki objektivni kritičar složiće se sa ovom Andrićevom ocenom. *Nemiri* su, doista, samo **bleda senka** *Ex Ponto*. То, међутим, показује да је велики писач ипак добро знао шта заиста вреди у његовом раном стваралаштву“ (Milošević 1978: 160).

12. Пошто пре свега треба разрешити гордијски чвор овог питања ко је

коме шта рекао: дакле, Андрић је рекао Драгану Јеремићу, Јеремић износи своје успомене које бележи Радован Поповић, из књиге Радована Поповића интерпретацију израза врши Никола Милошевић – који израз *путино дете* доводи у везу са изразом *бледа сенка*.

12.1. Пођимо од онога што је тачно забележио Драган Јеремић како му је Андрић рекао:

„Pitao sam ga [Andrića] nešto i o pojednim njegovim delima. Najpre sam ga upitao zašto u sabranim delima nema nekih njegovih izvanrednih knjiga, kao što je, na primer, *Ex Ponto*. Reкао je da on to delo smatra etapom u svom stvaralaštvu koju je kasnije prevazišao. Ali, rekao sam, ima kritičara koji uporno ponavljaju da je celo vaše kasnije delo proizašlo iz *Ex Ponto*. Odgovorio je da jedno delo nikada ne može biti koren svega što jedan pisac napiše, a čak i kad bi to bila istina, ako se više puta tvrdi, postaje neistina. A *Nemiri*? Odgovorio je jednostavno:

‘Oni su **pitino dete**. U njima sam objavio ono što nije ušlo u *Ex Ponto*’ (Jeremić 1976: 51).

12.2. Познати есејиста професор Никола Милошевић у тумачењу израза *путино дете* у Андрићевој поетици није дуговао лингвистички или структуралистички приступ. У духу и самог метафоричног назива књиге, *Зиданица на песку*, он израз **бледа сенка** узима као синоним за Андрићев израз *путино дете*. Условно гледано, Милошевић има право када каже да је, површно гледано, дело *Немири бледа сенка* дела *Ex Ponto*, али само зато што писац „у њима није објавио оно што није ушло у *Ex Ponto*“.

И једно и друго дело су од исте супстанце, а то се не би рекло да је „сенка“ у односу на објекат који „пружа сенку“.

14. Шта је синегдоха? – „Синегдоха је стилска фигура код које се лексемом која означава дио именује цјелина, или обрнуто, лексемом којом се именује

цјелина означава се дио те цјелине“ (Ковачевић 2000: 61).

14.1. Синегдоху као стилску фигуру убрајају у један од четири „мајсторска тропа“ (поред метафоре, метонимије и ироније) (в. Лешић 2008: 223); а у неким примерима је блиска метонимији и теоретичари књижевности убрајају је у подврсту метонимије.

Даринка Гортан Премк сматра да синегдоха није подврста метонимије: „Код метонимијских трансформација имамо само мутацију архисеме и десемантизацију неких сема: код трансформација индукованих синегдохом имамо мутацију и измену архисеме (било губљењем, било каквим другим семантичким проширењем или сужењем и развитак нових диференцијалних, идентификационих сема“ (1997: 89–90).

14.2. Милош Ковачевић дефинише да постоје „два основна типа синегдохе: а) синегдоха у којој се именом дијела означава цјелина којој тај дио припада, и б) синегдоха у којој се именом цјелине означава неки интегрални дио те цјелине“ (Ковачевић 2000: 65).

Нас интересује први, најфреквентнији тип синегдохе „ДЕО → ЦЕЛИНА“, који се остварује у подмоделу „дио предмета или објекта → предмет или објекат у целини“ (уп. Ковачевић 2000: 65).

14.3. Како смо видели, И. Андрић признаје да је од фрагмената једног књижевног дела сачинио друго заокружено књижевно дело (о партикуларизаторима, уп. Ивић 1980; Драгићевић 2000) и тиме је потврдио да се од рестлова (делова, комада) може створити друго заокружено дело. Дакле, све је у духу латинске сентенције **pars pro toto**.

„**Pars pro toto**. Deo mesto celine (tako se zove i jedna stilska figura, sinegdoha, na primer: 'krov' mesto 'kuća')“ (Vilhar 1991: 210, br. 2278).

14.4. Ако је, практично, *путино д(у)ете* „комад од пите“, овај израз не можемо до краја тумачити као изразе

који су као допуна речи комад, „који партикуларизирајући не даје никав прецизан податак ни о облику ни о димензијама 'опредмећености'. Кад је употребљен уз градивну именицу, реч комад информише једино о томе да је у питању појединачан ентитет нечега чврстог што се може сећи, односно ломити: *комад сланине, комад стакла, комад угља, комад лима* итд.“ (Ивић 1980: 4).

15. Дакле, израз *питино д(и)ете* треба разликовати од израза с партикуларизаторима типа *колут пите* (в.т. 1.3) или *комад угља* (в.т. 14.4) – зато што израз *питино д(и)ете* има два стилска нивоа, (а) спољашњи и (б) унутрашњи ниво који се укрштају:

(1) **спољашњи ниво** – као синегдоха: део објекта (јела) → целина (ново јело) и опредмећено у исказу (фразему) који има ново значење и ново име;

(2) **унутрашњи ниво** – метафоричка замена, врло продуктиван поступак означавања појмова који траже своје име (уп. Лешић 2008: 226), дакле, други део синтагме *д(и)ете* значи нешто мање (фрагмент) што потиче од већег дела („као од мајке рођено“) и живи само за себе.

Извори и литература

1. Vilhar, Albin (1991), *Latinski citati: florilegium, adagiorum, scententiarum, proverbiorum, gnomarum*, Novi Sad: Matica srpska.
2. Гортан Премк, Даринка (1997), *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 14, Београд: Институт за српски језик САНУ.
3. Грђић Бјелокосић, Лука (б. г.), „Српска народна јела у Босни и Херцеговини“, у: *Из народа и о народу*, Београд: Просвета, 299–342.
4. Драгићевић, Рајна (2000), „О партикуларизаторима-садржавачима“, *Српски језик*, год. V, бр. 5/1–2: 427–447.
5. Ивић, Милка (1980), „О 'партикуларизаторима“, *Јужнословенски филолог*, Београд, књ. XXXVI: 1–12.
6. Ивић, Милка (1995), „Лингвистичке консенквенце различитог приступа односу 'део–целина“, у: *Лингвистички огледи* (друго издање), Београд, 187–223.
7. Jeremić, Dragan M. (1976), „Rođeni dijalektičar“, у: Radovan Popović, *Kazivanja o Andriću, Uspomene savremenika*, Beograd: Sloboda, 47–59.
8. Карацић, Вук Стеф. (1975), *Српски рјечник*, Нолит: Београд.
9. Ковачевић, Милош (2000), *Грамматика стилских фигура*, Београд: Кантакузен.
10. Lešić, Zdenko (2008), *Teorija književnosti*, Službeni glasnik: Beograd.
11. Matešić, Josip (1982), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
12. Milošević, Nikola (1978), „Ivo Andrić i njegova 'Bodlja u srcu“, у: *Zidanica na pesku, Književnost i metafizika*, Beograd: Slovo ljubve, 149–162.
13. Мршевић, Драгана (2008), *Фразеологија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
14. Павић, Милорад (1981), „Борба пелтлова“, у: *Нове београдске приче*, Београд: Нолит, 45–72.
15. Popović, Radovan (1976), *Kazivanja o Andriću, Uspomene savremenika*, Beograd: Sloboda.
16. Раичковић, Стеван (1982), „Ветрењача“, у: *Ветрењача, песме*, Београд: БИГЗ – Просвета, 8–11.
17. Skok, Petar (1971–1974), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: JAZU.
18. Стојичић, Ђоко (1994), *Сјаж разговора, лексикон српских изрека*, пето допуњено издање, Горњи Милановац: Дечје новине.

Видан В. Николић

19. Топић, Бранко (2010), *Магареће 20-дине*, Чачак: Пчелица.
20. Škaljić, Abdulah (1973), *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.
21. „Pitino dete“, интернет, доступно на <http://vukajlija.com/pitino-dete/406743> (приступљено 7. фебруара 2012).

**THE TERM *PITINO DIJETE* FROM THE
TERMINOLOGICAL PHRASE TO “SKILLFULLY
FORMULATED TROPE” IN SERBIAN
POETIC TRADITION**

Summary

The paper deals with the term “pitino dijete” as (1) a terminological phrase denoting a specific national dish and (2) as a poetic focus which famous Serbian authors use in (a) the cumulative inventory of a type of dish and as (b) a “skillful trope” – a synecdoche – when a fragmented part becomes an entity with specific purpose and, thus named, symbolises a new notion (*pars pro toto*). The primary meaning of the term “pitino dijete” was defined by Vuk Stefanović Karadžić in the Serbian Language Dictionary as “a small cookie made out of the leftover dough for a pie”. The term “pitino dijete” appears in the inventory of the types of *pies*, i.e. in an accumulation as a stylistic procedure in the poems “Pite” (“Pies”) by Branko Ćopić, “Vetrenjača” (eng. “The Windmills”) by Stevan Raičković, and in the story “Borba petlova” (“The Rooster Fight”) by Milorad Pavić. In the poetic expression of Ivo Andrić, the term “pitino dijete” is a “skillful trope” – a synecdoche – in the sense that from the parts (leftovers) a literary work from the early lyrical prose (“Ex Ponto”), the author created another work (“Nemiri”).

vid.nik47@gmail.com